

Виконана екологічна послуга може ініціювати попит на екологічно орієнтований товар і навпаки. У підприємства з'являється можливість за допомогою нових екологічних послуг стимулювати попит на нову еко-орієнтовану продукцію.

SUMMARY

The complex approach to the ecological infrastructure forming in the forestry is considered in the article. Influence of macro and micro environment factors on the branch enterprises' activity is studied as well as strategy for ecological service development. Ecological infrastructure has to consist of interrelated enterprises and organizations of different ownership, which aim to make ecological the processes of supply, production and consumption for achieving competitive advantages and preventing environment destruction..

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Bruijen de Th., Hofman P.S. Pollution prevention and industrial transformation: evoking structural changes within companies // Journal of Cleaner Production. - 2000.- №3. - P.215-233.
2. Дрова України// Бизнес. – 2005. - №43.- С.123-136.

Надійшла до редакції 16 листопада 2005 р.

УДК 330.16:338.436.33

ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯМ В АГРОПРОМИСЛОВОМУ КОМПЛЕКСІ

О.М. Максимович, П.М. Купчак

У статті висвітлені законодавчі та нормативні засади природокористування в аграрній сфері України, узагальнено сучасні теоретико-методологічні підходи до формування економічних важелів та стимулів природокористування в агропромисловому комплексі та розроблення пропозицій щодо удосконалення діючого економічного механізму управління природокористуванням.

Агропромисловий комплекс є, поряд з промисловістю, основним природокористувачем, господарська діяльність якого позначається на стані природно-ресурсного потенціалу країни. Тривала криза агропромислового виробництва, що позначилась на скороченні витрат на природоохоронні заходи, порушення технологій сільськогосподарського виробництва, недосконалість економічного механізму природокористування призвели до збільшення негативного впливу АПК на стан земельних і водних ресурсів, що, в свою чергу, через скорочення продуктивності ресурсів погіршило економічні результати діяльності сільськогосподарських підприємств. Так, зокрема, збитки в сільському господарстві обумовлюються зниженням цінності посівних площ на забруднених ділянках, причому це, по-перше, зниження врожайності сільськогосподарських культур, а по-друге - забруднення сільськогосподарської продукції. Урожайність зернових культур внаслідок забруднення зменшується на 20-25%, соняшнику - на 15-20%, овочів - на 15-30%. У забруднених районах зростає захворюваність великої рогатої худоби: лейкозом у 2, туберкульозом в 1,5, маститами в 1,9 разу вище, ніж в екологічно чистих районах [6, с.31]. Ефективний розвиток агропромислового комплексу передбачає

раціоналізацію використання складових природно-ресурсного потенціалу на основі формування дієвого економічного механізму природокористування.

Законодавча база природокористування формувалась, починаючи від Закону України „Про охорону навколишнього природного середовища” (26.06.1991р.), Постанови Верховної Ради України „Про основні напрямки державної політики України в галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки” (05.03.1998р.), Постанови Кабінету Міністрів „Про порядок видачі дозволів на спеціальне використання природних ресурсів і встановлення лімітів використання ресурсів загальнодержавного значення” (10.08.1992р.), ряду нормативних актів, методик, положень тощо, що створило передумови для кардинальної перебудови екологічної політики, удосконалення економічних механізмів управління природокористуванням, і, зокрема, раціонального використання природних ресурсів.

У вітчизняній науковій економічній літературі формуванню економічного механізму природокористування в АПК та його окремим складовим і важелям також приділено значну увагу. Це, зокрема, праці таких відомих дослідників, як П.П. Борщевський, Б.М. Данилишин, С.І. Дорогунцов, О.Л. Кашенко, Є.В. Мішенін, О.Г. Мордвінов, В.О. Паламарчук, В.М. Трегобчук, І.Д. Якушик та інших вчених економістів-екологів.

Завданням даної статті є узагальнення існуючих теоретико-методологічних та практичних підходів до формування системи економічних важелів та стимулів раціоналізації природокористування в АПК та розроблення пропозицій щодо удосконалення діючого економічного механізму управління природокористуванням.

У сучасних умовах теорія і практика сформуvalи такі основні елементи економічного механізму охорони навколишнього природного середовища:

- систему економічних інструментів природокористування та природоохоронної діяльності;
- систему фінансування природоохоронних заходів і діяльності;
- ціноутворення з урахуванням екологічного фактора;
- екологічне страхування;
- створення механізму реалізації державних та регіональних екологічних програм.

Всі ці елементи та їх складові взаємозв'язані та взаємообумовлюють один одного [5, с.24].

Економічний механізм екологічного регулювання в Україні охоплює систему економічних інструментів, спрямованих на акумулювання матеріальних ресурсів для реалізації природоохоронних програм та на спонукання товаровиробників до підвищення екологічності застосовуваних технологій і власної продукції [6, с.28].

До основних інструментів, які впливають на процес управління природокористуванням відносять: платежі за ресурси та забруднення; надання пільг в оподаткуванні підприємств; надання на пільгових умовах коротко- і довгострокових позичок для реалізації проектів щодо забезпечення раціонального використання природних ресурсів та охорони навколишнього природного середовища; звільнення від оподаткування фондів охорони довкілля; передача частини коштів позабюджетних фондів охорони навколишнього природного середовища на довготривалих договірних умовах підприємствам, установам, організаціям і громадянам для вжиття заходів із гарантованого зниження викидів і скидів забруднювальних речовин, на розвиток екологічно безпечних технологій та виробництва; інвестиції на охорону природи; створення державного та регіональних екологічних фондів.

Основні принципи наукового пошуку рішень щодо удосконалення системи господарського механізму природокористування В.О.Паламарчук, Є.В.Мішенін, П.І.Коренюк формулюють таким чином: облік економічної й екологічної ситуації; ієрархічної структури народного господарства; врахування еколого-економічних інтересів і суперечностей у природокористуванні; варіантність; оцінка ефективності господарського механізму; плановість удосконалювання господарського механізму в умовах наявності ринкового середовища. Оскільки господарський механізм природокористування є цілісною підсистемою господарського механізму економіки, то між ними має існувати еколого-економічний тандем, який має бути і між мікро- і макроекономікою природокористування [6, с.22-23].

На думку вчених-економістів Б.М. Данилишина, С.І. Дорогунцова, В.С. Міщенко, Я.В. Ковалева, О.С. Новоторова, М.М. Паламарчука, О.М. Саксонової основою для формування нового економічного механізму управління природокористуванням та природоохоронної діяльності має бути принцип платного, компенсаційного за змістом природокористування зі створенням системи відповідних платежів:

- за спеціальне використання природних ресурсів (плата за землю, за спеціальне використання лісових, водних ресурсів, за спеціальне користування надрами тощо);
- за відшкодування витрат на відтворення, підтримання в належному стані та охорону природних ресурсів;
- за шкідливий вплив на навколишнє середовище та ліквідацію джерела забруднення;
- рентні платежі за експлуатацію природних ресурсів за якістю, за місцем їх розташування стосовно ринку;
- компенсаційні платежі за вибуття природних ресурсів із цільового використання або погіршення їх якості, спричинене діяльністю цих підприємств;
- штрафні платежі за нераціональне і понадлімітне використання природних ресурсів;
- цільове використання коштів, отриманих від перелічених видів платежів;
- штрафів та позовів на відшкодування збитків, заподіяних внаслідок порушення природоохоронного законодавства [1, с.130; 5, с.74-75; 6, с.29; 7, с.152].

На нашу думку оцінення збитків природних ресурсів здійснюється за витратами на їх відтворення, які містять такі наступні затрати:

- затрати на відновлення природних ресурсів (первинна реабілітація);
- компенсація послуг природних ресурсів (екологічних функцій екосистем) за період, який необхідний для їх відтворення до початкового стану;
- затрати на оцінку збитків.

Збори за спеціальне використання природних ресурсів протягом минулих років склалися з надходжень, що коливались близько 64% від планових показників для лісових ресурсів, від 99% - для земельних ресурсів, від 59% - для спеціального використання надр [7, с.152].

Важливими складовими економічного механізму охорони навколишнього природного середовища є платежі за негативний вплив на довкілля або реалізація принципу "забруднювач платить", екологічні податки та платежі, торгівля квотами на викиди, оподаткування та субсидії, екологічне страхування тощо [2, с.29-30].

Прикладом найбільш жорстких правових норм в сфері охорони навколишнього середовища є у США Закон „Comprehensive

Environmental Response, Compensation and Liability Act-CERCLA” („Про ставлення до навколишнього середовища, компенсації і зобов’язання”), який встановлює матеріальну і фінансову відповідальність за нанесення збитків довкіллю, що в подальшому отримав назву Закону про Суперфонд. Головною метою прийняття закону була ліквідація великої кількості сміттєзвалищ і деградованих земель[4, с.4].

Введення платного природокористування забезпечить:

- створення економічних умов для прискороного розвитку ринкових відносин у цій сфері та приведення всієї системи природокористування в Україні у відповідності до практики найбільш розвинутих країн і міжнародних стандартів;
- стимулювання комплексного, раціонального, використання природних ресурсів і створення для цього відповідних науково-технічних передумов;
- забезпечення сталого і достатнього фінансування робіт з охорони та відтворення природно-ресурсного потенціалу, посилення на цій основі соціальних і екологічних функцій природних ресурсів;
- вирівнювання умов господарювання при використанні природних ресурсів різної якості та доступності;
- розширення інвестиційних можливостей щодо соціально-економічного розвитку територій з інтенсивним природокористуванням;
- забезпечення узгодження загальнодержавних інтересів з інтересами територій шляхом збалансованого розподілу коштів, одержуваних від плати за природні ресурси, між державним і місцевим бюджетами;
- запобігання порушенням встановленого режиму природокористування [1, с.127-128].

Вихідними положеннями системи платного природокористування, які визначаються законодавчо, є встановлення порядку загального і спеціального використання природних ресурсів, а також поділ останніх на 2 основні групи — загальнодержавного і місцевого значення. Загальне природокористування гарантує громадянам право на безплатне користування природними ресурсами для задоволення їх власних життєво необхідних потреб — естетичних, оздоровчих тощо. Спеціальне використання природних ресурсів здійснюється через їх надання у володіння, користування або в оренду для ведення виробничої чи іншої діяльності на платній основі [1, с.126].

У порядку спеціального використання природних ресурсів громадянам, підприємствам, установам і організаціям надаються у володіння, користування або оренду природні ресурси на підставі спеціальних дозволів за плату для здійснення виробничої та іншої діяльності. При цьому плата за право користування природними ресурсами має залежати від умов, що визначають попит і пропозицію на даний ресурс на конкретній території.

Сьогодні введено плату за спеціальне використання земельних, лісових, водних, рекреаційних, мінеральних ресурсів, корисних копалин, рибних, мисливських ресурсів.

Плата за природні ресурси може вноситися у вигляді спеціальних зборів, податку (земельного, лісового тощо), орендної плати або в інших формах, передбачених законодавством. При цьому суб’єкти, що взяли природні ресурси у володіння чи користування, сплачують податок (збір), а в оренду — відповідно орендну плату. Згідно з Законом України "Про внесення змін до Закону України "Про охорону навколишнього природного середовища" (1997р.) ці платежі визначаються як "збори за використання..." [1, с.128].

Нормативи платежів за землю диференціюються за видами сільськогосподарських угідь, типами ґрунтів і використовуються в

нарахуванні кошторисної вартості об'єктів, що споруджуються на землях, вилучених із сільськогосподарського обігу. Нормативи платежів різняться залежно від землекористувачів: так, для промислових об'єктів за відведення орних земель і багаторічних насаджень платежі в 2,5 разу вищі, ніж за відведення кормових угідь, сіножатей і пасовищ.

В економічних нормативах збору за природні ресурси мають враховуватись їх розповсюдженість, можливість відтворення, а також доступність, комплексність, продуктивність, місцезаходження, цільове призначення, їх якість, ціна реалізації продукції, витрати, пов'язані з використанням і відтворенням та охороною природних ресурсів. Отже, збори за природокористування повинні відображати еколого-економічну оцінку вартості природних ресурсів [5, с.25; 1, с.129].

У своїй сукупності, накопичуючись у місцевих та державному бюджетах, вони повинні адекватно відображати суспільну потребу в компенсаційних заходах щодо відтворення природних ресурсів, беручи до уваги пошук і використання нових джерел природних ресурсів, підвищення продуктивності об'єктів природи, що вже використовуються, а також зниження ресурсоемності виробництва тощо. Збори в механізмі природокористування виконують також функцію вирівнювання умов господарювання підприємств, які використовують різноякісні природні ресурси. Це здійснюється за допомогою регіональної диференціації нормативів збору за природні ресурси. Нормативи збору встановлюють рівнонапружені економічні вимоги до раціонального використання природних ресурсів, враховуючи їх кількісні та якісні характеристики (доступність, продуктивність тощо), і забезпечують перерозподіл додаткового диференціального доходу підприємств від використання кращих за якістю і доступністю природних ресурсів.

Важливою функцією зборів є компенсація витрат на відтворення природних ресурсів. Компенсуючі витрати можуть здійснюватись у різних формах і з різних джерел фінансування. Джерелами покриття витрат на заходи щодо раціоналізації природокористування останнім часом є кошти підприємств, кредитні кошти, бюджетні кошти, кошти фондів охорони навколишнього природного середовища

При визначенні плати за відтворення, тобто компенсацію, має враховуватись залежність ресурсу від середовища утворюючої ролі і визначатися затратами на підтримання заданого рівня якості навколишнього середовища. Прикладом тут є такси на лісову продукцію, що визначаються з урахуванням витрат на лісовідновлення, нормативи зборів за використання прісних водних ресурсів, що встановлюються на основі розрахунків середньобасейнових витрат на експлуатацію водогосподарчих систем тощо.

Збори за природокористування відіграють також важливу роль своєрідного засобу фінансового тиску на підприємства, їх економічного примусу з метою забезпечення мінімізації споживання природних сировинних ресурсів. У цьому випадку даного роду платежі є як фінансовими санкціями, що застосовуються за перевищення лімітів природокористування та понад нормативних витрат при добуванні корисних копалин [5, с.25-26].

Комплексною програмою розвитку агропромислового комплексу та розвитку сільських територій Івано-Франківської області у 2005-2010 і на період 2015 року на охорону земель будуть використовуватись кошти, які надходять у порядку відшкодування витрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва. Ці кошти зараховуються на спеціальні рахунки відповідних місцевих рад у таких розмірах: обласній раді - 25 %; районній раді - 15 %; міським, сільським, селищним радам - 60 % [3, с.30-31].

Отже, в Україні завдяки еколого-економічній реформі сформовано систему економічних інструментів природокористування та природоохоронної діяльності. Ефективність економічного механізму охорони навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів безпосередньо пов'язана з повнотою і комплексністю використання його складових. Економічний механізм збереження екологічно чистого навколишнього середовища має відобразитися в законах про власність, оренду і орендні відносини, місцеве самоврядування, оподаткування.

Вдосконалюючи економічні механізми управління природокористуванням необхідно враховувати екологічні фактори або фактори навколишнього середовища. До них можна віднести умови і параметри довкілля такі, як, наприклад, рівень забруднення природних ресурсів (води, повітря, лісу, землі, в тому числі радіоактивне забруднення), наявність зелених масивів, красивих ландшафтів, привабливість архітектурного середовища, присутність на даній території непривабливих промислових об'єктів, сміттєзвалищ і, насамперед, наше бачення якості довкілля.

Тобто, одне з основних завдань управління природокористуванням полягає у відповідальності за підвищення привабливості екологічно чистих місць і красивих ландшафтів, оцінці діяльності, пов'язаної зі всіма аспектами обліку соціально-економічних наслідків екологічних збитків і пов'язаних з ними фінансових витрат, потенційній та фактичній фінансовій відповідальності і компенсаційних або страхових витрат. Насамперед, на макро- і регіональному рівні екологічні фактори проявляються в обезціненні нерухомості на певній території, втраті родючості землі тощо або, навпаки, підвищенні якості довкілля і відновлення природних екологічно чистих ландшафтів.

При розробленні моделі економічного механізму управління природокористуванням необхідно враховувати:

- рівень чистоти природного середовища (показники забезпечення населення регіону екологічно чистим довкіллям та ступінь впливу антропогенного навантаження на природне середовище);
- забезпеченість АПК регіону природно-ресурсним потенціалом;
- врахування екологічної ефективності виробничих процесів в господарській діяльності.

SUMMARY

In the article legislative and normative bases of native use are lighted up in the agrarian sphere of Ukraine, generalized modern native use approaches to forming of economic instruments and stimuli of native use in an agroindustrial complex and development of suggestions in relation to the improvement of operating economic mechanism of management by native use.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України Б.М. Данилишин, С.І. Дорогунцов, В.С. Міщенко, Я.В. Коваль, О.С. Новоторов, М.М. Паламарчук. – Київ: РВПС України, 1999. - 716 с.
2. Экономика природопользования. Аналитические и нормативно-методические материалы.– М.: Министерство охраны окружающей среды и природных ресурсов РФ, 1994. – 471 с.
3. Комплексна програма перспективи агропромислового комплексу та розвитку сільських територій Івано-Франківської області у 2005-2010 роках і на період до 2015 року. - Івано-Франківськ: Плай, 2005. – 80 с.
4. Медведева О.Е. Оценка экологического ущерба при определении стоимости земельных участков // Экоаудит и проблемы экологической безопасности. – 2004. - №1(2). – С.2-19.

5. Саксонова О.М. Удосконалення економічного механізму природокористування та природоохоронної діяльності. – Дис... канд. екон.наук. – К, 2003. – 189с.
6. Хвесик М.А., Горбач Л.М. Удосконалення системи платного природокористування //Економіка природокористування і охорони довкілля: Зб.наукових праць / НАН України: Рада по вивченню продуктивних сил України/ Данилишин В.М.-К.,2004. - С.27-32.
7. Хлобистов Є.В. Екологічна безпека трансформаційної економіки / РВПС України НАН України / Відп. ред. С.І. Дорогунцов – К.: Агентство „Чорнобильінтерформ”, 2004. – 336с.

Надійшла до редакції 16 листопад 2005 р.

УДК 502.33:330.101.52

ПРОБЛЕМЫ ОЦЕНКИ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ АКТИВОВ В СИСТЕМЕ КОМПЛЕКСНОГО ЭКОЛОГО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО УЧЕТА

Е.В. Курсанова, асп.

Сумский государственный университет

В статье рассмотрена сущность понятия «экологические активы» и предложена его трактовка; проведен анализ существующих подходов к оценке экологических активов; предложена структура экологических активов; предложен метод оценки полной экономической ценности экологических активов.

ВВЕДЕНИЕ

В настоящее время в условиях развития мировой экономики одним из важнейших вопросов, решаемых на макроуровне, является определение уровня и структуры ведущих макроэкономических показателей, включая валовой внутренний продукт, оценку национального богатства и выявление факторов, обеспечивающих их устойчивую динамику. Однако эти показатели не дают адекватной оценки взаимодействиям в системе «экономика – окружающая среда».

В такой ситуации необходимо пристальное внимание уделить разработке аналитических систем сбора и обработки информации о состоянии окружающей среды, созданию механизма учета экологических факторов в процессе экономического развития.

Основой подобной системы информации на уровне государства, по мнению представителей ООН, может служить система комплексного эколого-экономического учета (СКЭЭУ). Именно отражение реальных экологических затрат и выгод, переход к «зеленому» финансовому учету названо в докладе Генерального секретаря на Ассамблее тысячелетия ООН важнейшим направлением формирования новой этики управления. Введение КЭЭУ позволяет выявлять реально существующие денежные и физические потоки между окружающей средой и экономикой; сопоставлять их динамику с результатами проводимой налоговой и тарифной политики, выявлять параметры неформального сектора в сфере природопользования, анализировать динамику изменения природного капитала территорий [1].

Однако эффективное использование подобной системы возможно лишь при наличии адекватных оценок всех ее составляющих. В работе [2] отмечается, что одной из составляющих системы комплексного эколого-экономического учета является счет «Экологические активы». Именно совершенствованию оценок этого элемента СКЭЭУ и будет посвящена данная статья.